

Journal of History and Future

Cilt: 1, Sayı: 1, ss.71-77, Aralık 2015

Volume: 1, Issue: 1, pp.71-77, December 2015

El Efdal Bin Bedr'ül Cemali Ve Ortadoğu Siyasetine Etkisi

Yunus Emre DOĞDU*

Özet

Çalışmamızın konusu gerek İslam Tarihi gerek Haçlı Seferleri Tarihi açısından önemli bir şahsiyet olan El Efdal bin Bedr'ül Cemali'dir. Bu konuyu seçmemizin nedeni böylesine önemli bir şahsiyetin maalesef ülkemizde yeterince araştırılmamasıdır. Babası Bedr'ül Cemali'nin vefatıyla birlikte tüm siyasi gücü eline geçiren El Efdal, izlediği siyaset neticesinde hem İslam Tarihinin bu döneminde önemli bir figür olmuş hem de kendisine karşı muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde Haçlı Seferleri'nin başlaması Ortadoğu'daki siyasi dengeleri altüst etmiş ve İslam Tarihi karışık bir döneme girmiştir. Makalede El Efdal'in yaşadığı dönem içerisindeki konumu, izlediği siyaset ve tarihe olan etkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: El Efdal, Bâtınlılık, Fatımi Devleti, Mustali, Nizar, Haçlı Seferleri.

Al-Afdal İbn Badr Al-Jamali And His Effect On The Middle East Politics

Abstract

The subject of the article is al-Afdal ibn Badr al-Jamali who is a very significant character for history of Islam and the era of the Crusades. Unfortunately, in our country, we do not appreciate his works that much, that is I prefer to write about him. After his father Badr al-Jamali's death, he took the all power and became an important character for the history of Islam. On the other hand, his policy caused to rise of the opposition. The Crusades turned upside down the current situation in the Middle East and it began to change the history. In this article, I will try to explain his importance for the Islamic history and political life.

Keywords: al-Afdal, Bâtinîs, Fatimid Caliphate, al-Musta'li, Nizar, Crusades.

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi yunusemredogdu@hotmail.com.

El Efdal'in Vezirliği ve İç Karışıklıklar

El Efdal, babasının 1066 yılında Akka' da vali olduğu sırada dünyaya geldi. Bedr el-Cemali'nin 1074 yılında vezir olmasıyla El Efdal de başkent Kahire'ye gelmiş ve 1089 yılından itibaren sürekli olarak devlet kademelerinde görev almıştır. Aslında Bedr el-Cemali'nin Mısır'daki konumu vezirlikten ziyade, sultanlık şeklinde idi. Bedr el-Cemali'nin yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle oğlu El Efdal'i kendisine naib ve veliaht göstermesi bunun en büyük delilidir. Bedr el-Cemali'nin 1094 yılının haziran ayında vefatıyla birlikte El Efdal halife Mustansır tarafından vezir ilan edildi¹. Babasının tüm unvanlarını alarak vezir olan El Efdal, Bedr el-Cemali gibi saltanatvari bir yönetim sergilemeye başladı. Halife Mustansır ölmeden önce büyük oğlu Nizar'ı veliaht imam tayin eden bir mektup kaleme almıştı. Onun Aralık 1094'te vefatından sonra El Efdal, veliaht ilan edilen ve hayatta olan Nizar'ın yerine, kız kardeşi ile evli olan Mustali Billah'ı halife ilan edip onun adına biat almaya başlamasıyla birlikte karışıklıklar baş gösterdi. Nizar kendine bağlı kişilerle İskenderiye'ye kaçtı ve İskenderiye valisi Nasrüddevle'yi de kendi tarafına çekmeyi başardı. Nizar kendisini halife ilan ederek İskenderiye halkından biat aldı. Durumun ciddiyetini gören El Efdal derhal İskenderiye üzerine yürümek için hazırlıklara başladı². Şubat 1095'te yapılan savaşta El Efdal mağlup olarak Kahire'ye çekildi. Bu mağlubiyetin üzerine El Efdal daha büyük hazırlıklara girişmekle birlikte Nizar taraftarlarını da rüşvet vermek suretiyle kendi tarafına çekmeyi başardı. El Efdal ikinci seferinde İskenderiye şehrini uzun süre kuşatma altında tuttu. Baskılara daha fazla dayanamayan Nizar barış teklifiyle birlikte şehri teslim etti. Nizar ve Nasrüddevle'yi ele geçiren El Efdal, Nizar'ı başkente götürüp bir hücreye atmış ve hücreyi duvarla ördürmüş; Nasrüddevle'yi ise Fustat' da öldürmüştür³. Bu ikiliği ortadan kaldırdığını düşünen El Efdal yanılmaktaydı. Çünkü Halife Mustansır'ın sağlığında kendisiyle görüşen Hasan Sabbah, veliaht olarak Nizar'ın seçildiği iddiasında bulunarak bu davayı yaymayı sürdürmüştür. İran merkez olmak üzere Irak ve Suriye'nin küçük bir kısmında yaşayan İsmaili mezhebine bağlı olan kişiler Nizar'ın imametini kabul etmiş. Yemen'de yaşayan İsmaililer başta olmak üzere

¹ Yusuf Derviş Gavanime, "El Efdal b. Bedrül Cemali ve Haçlı Seferlerindeki Rolü", çev. Abdülkerim Özaydın, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, S.XIII, s.142.

² Nihat Yazılıtaş, **Fatımi Devleti Tarihi**, Kriter Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2010, s.190.

³ Nihat Yazılıtaş, **Fatımi Devleti Tarihi**, Kriter Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2010, s.191.

El Efdal Bin Bedr'ül Cemali Ve Ortadoğu Siyasetine Etkisi
Yunus Emre DOĞDU

büyük bir kitle ise Mustali Billah'ın imametini kabul etmişlerdir. Bu ikilik büyük bir mezhepsel çatışmaya dönüşmüş ve bunun sonucu olarak İsmaili inancına sahip Şiiler Nizariye ve Mustaliye olarak ikiye ayrılmışlardır⁴

Suriye'deki Durum

Suriye bölgesi; Selçuklu Devleti, Fatımi Devleti ve Bizans İmparatorluğu için hayati bir önem teşkil etmektedir. Bizans'ın güçten düşmesi ve yaşadığı toprak kayıpları sonrasında bu mücadeleden çekilmiştir. Fakat bölge toprakları üzerinde Selçuklu ve Fatımi Devletleri'nin iddiaları devam etmekteydi. Fatımiler 11. Asrın başlarında Suriye'nin büyük bir bölümüne hâkim olsalar da güçlenen Selçuklu Devleti yaptığı fetihlerle Suriye bölgesini büyük oranda ele geçirmiş; Fatımi Devleti'nin elinde ise Sur, Akka, Askalan gibi birkaç sahil şehri dışında bir şey kalmamıştı. El Efdal otoriteyi sağladıktan sonra gözünü Suriye bölgesine dikmiş bölgede yeniden Fatımi otoritesi sağlamak amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden ilki; Sur şehri valisi Kuteyle'nin Fatımi Devleti'ne isyan etmesi üzerine El Efdal ordu ve donanmayı harekete geçirmiş sonuç olarak Kuteyle ele geçirilerek bertaraf edilmiş, şehirde otorite tekrardan sağlanmıştır.⁵ Suriye hâkimiyeti için ikinci girişim ise El Efdal'in Halep emiri Tutuş ile Dımaşk hâkimi Dukak arasındaki mücadeleden faydalanmak istemesidir. Tutuş'a bir elçilik heyeti gönderen El Efdal, Tutuş'a Halep'te hutbeyi Fatımi Halifesi adına okutması karşılığında kendisine askeri ve mali yardım sözü vermiştir. Tutuş bu teklifi kabul etmiş olmasına rağmen birkaç hafta hutbeyi Fatımi Halifesi adına okuttuktan sonra bu kararından dönerek hutbeyi tekrar Abbasi halifesi adına okutmaya başlamıştır.

El Efdal'in Haçlılar bölgeye gelmeden önceki son hamlesi ise Kudüs üzerine yürümesidir. Fatımi topraklarının içinde bulunan Kudüs 1071 yılında Selçuklu atabeylerinden Atsız tarafından fethedilmiştir. Melikşah'ın kardeşi Tutuş 1079'da bölgeye gelerek Kudüs'ü Atsız'ın elinden aldı ve Artuk beye verdi. Artuk Bey'in 1091'de vefatı üzerine şehrin yönetimi oğulları İlgazi ve Sökmen'e geçti⁶. Haçlıların Antakya'yı

⁴ Eymen Fuad Seyyid, "Fatımiler", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 1995, c.XII, s.231.

⁵ Nihat Yazılıtaş, **Fatımi Devleti Tarihi**, Kriter Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2010, s.192.

⁶ Casim Avcı, "Kudüs (Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar)", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 2002, c.XXVI, s. 328-329.

kuşatmasını fırsat bilen El Efdal derhal büyük bir ordu hazırlattı ve Kudüs üzerine yürüdü. Kuşatma sırasında kurulan kırktan fazla mancınının da etkisiyle fazla dayanamayan şehir Temmuz 1098'de yeniden Fatımilerin eline geçti⁷. El Efdal'in bu girişimleri sayesinde Fatımi Devleti'nin sınırları kuzeyde bugünkü Beyrut'a doğuda ise Ürdün nehrine kadar ulaştı.

Haçlıların Bölgeye Gelişi

Ortadoğu bu durumdayken bir taraftan da Haçlılar bölgeye doğru yaklaşmaktaydılar. 1095 yılındaki Clermont Konsili'nde konuşan Papa II. Urbanus doğuya Haçlı Seferi yapılması gerektiği yönünde beyanatta bulunmuş ve hemen akabinde milyonlarca kişiyi etkileyecek olan Haçlı Seferleri başlamıştır. 1098 yılında Antakya önlerine gelerek şehri kuşatan Haçlılar amaçlarına Haziran 1098'de ulaşarak şehri ele geçirdiler. El Efdal'in görüşüne göre Haçlılar Sünni İslam'a karşı ittifak oluşturulabilecek Bizans paralı askerleriydi. Bu nedenle onlarla biran önce iletişim kurulmalıydı. El Efdal Antakya'yı kuşatan Haçlılara gönderdiği elçilik heyetiyle iase açısından sıkıntı çeken Haçlı Ordusu'na yardım edeceğini taahhüt etmiştir⁸. Bu görüşmeler kesin bir sonuç alınmadan sona ermiş fakat Haçlı liderleri asıl planlarının anlaşılmaması ve Fatımi Devleti'ni oyalamak üzere Fatımi vezirleriyle birlikte kendi heyetini Mısır'a göndermiştir. El Efdal Haçlı elçileriyle anlaşma yapmak istediğinde ise kendilerinin anlaşma yetkilerinin olmadığını söyleyen görevliler oyalama taktiğinde başarılı oldu. Antakya'nın Haçlıların eline geçmesinden sonra Ocak 1099 yılında Haçlılar güneye doğru hareket etmeye başladılar. Bunun üzerine El Efdal Bizans İmparatoru Alexios Komnenos'a elçi göndererek ondan bilgi almak istedi. Bizans İmparatoru verdiği cevapta bu ordunun kendisiyle bir bağı olmadığını ve onların yaptıklarını da tasvip etmediğini bildirdi. Durumun ciddiyetini kavrayan El Efdal bir taraftan da o sırada Trablus yakınlarında bulunan Haçlı ordusuna çeşitli hediyeler gönderiyordu. Ayrıca bu hediyelerle birlikte onların Kudüs'ü ve kutsal mekânları silahsız küçük gruplar halinde ziyaret etmelerine izin verdiğini bildirdi. Ancak Haçlılar bu teklifleri reddettiler ve kendilerinin silahlı olarak istedikleri gibi kutsal mekânları ziyaret edeceklerini eklediler. Haçlılar yol boyunca birçok bölgeyi ele geçirdiler. Maarratu'n-Nu'man,

⁷ Işın Demirkent, "Haçlılar", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 1996, c.XXIV, s.530.

⁸ Aydın Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 63.

El Efdal Bin Bedr'ül Cemali Ve Ortadoğu Siyasetine Etkisi
Yunus Emre DOĞDU

Hısnu'l Ekrad⁹, Antartus¹⁰ ve Arka¹¹ ele geçirilen bölgeler arasındadır. Ayrıca Trablus hâkimi Fahrü'd-Devle de birçok değerli hediyeyle birlikte Haçlılara tabi olduğunu bildirdi. Kudüs Haziran 1099'da Haçlılar tarafından kuşatıldı. İlk başta kuşatma silahlarından mahrum oldukları için oldukça zorlandılar. Fakat denizden gelen yardımlar sayesinde kuşatma silahları inşa eden haçlı ordusu 15 Temmuz 1099 tarihinde şehri ele geçirmeyi başardı. Bununla birlikte katliamlar dizisi de başlamış oluyordu. Şehre giren Haçlı kuvvetleri Müslüman ve Yahudi olan herkese saldırdı. Ayrıca Mescid-i Aksa'ya sığınan 10000 kadar Müslüman da kılıçtan geçirildi. Katliam öyle boyutlara ulaştı ki Raimundus Aguilers, Süleyman Mabedi'nin bulunduğu yere gitmek için dizlere kadar gelen bir kan birikintisinin içinden geçmek zorunda kaldı¹². Kuşatma sırasında Mısır'dan yola çıkan El Efdal ordusuyla Askalan'a geldiği sırada şehrin işgal edildiğini öğrendi ve derhal kınayıcı mahiyette bir mektup gönderdi. Haçlılar geri dönen elçiyi takip ederek Askalan'a ulaştılar ve El Efdal'in ordusunu mağlup ettiler. El Efdal bir fırsatını bularak Mısır'a kaçtı.

El Amir Dönemi ve El Efdal'in Vefatı

Aralık 1101 yılında Halife Mustali vefat etmiştir. Bu hususta iki rivayet vardır. Bunlardan ilki halifenin Nizari dailer tarafından zehirlenerek öldürüldüğü ikincisi ise halifenin eceliyle öldüğü görüştür. Mustali'nin vefatından sonra yerine El Efdal tarafından 5 yaşındaki oğlu Ebu Ali el-Mansur, El Amir lakabını alarak halife olmuştur. Hilafetinin ilk 20 yılında devleti El Efdal yönetmeye devam etmiştir¹³. El Efdal, Haçlı istilasına maruz kalan Suriye'ye ilgi göstermediğinden 1100'de Sayda ve Hayfa, 1103'te Akka, 1104'te Cübeyl, 1110'da ise Trablusşam ve Beyrut haçlıların hâkimiyetine geçti. Hatta Kral I. Baudouin Mısır'ı ele geçirmeye

⁹ Hısnu'l Ekrad: Hıms ile Trablus arasında bulunan müstahkem bir kale. Yusuf Derviş Gavanime, El Efdal b. Bedrül Cemali ve Haçlı Seferlerindeki Rolü, çev. Abdülkerim Özaydın, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, S.XIII, s.144.

¹⁰ Antartus: Küçük bir şehir. Hıms'ın limanı olup korunaklı bir konumdadır. Yusuf Derviş Gavanime, El Efdal b. Bedrül Cemali ve Haçlı Seferlerindeki Rolü, çev. Abdülkerim Özaydın, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, S.XIII, s.144.

¹¹ Arka: Trablus yakınlarında deniz kenarında bir şehir. Yusuf Derviş Gavanime, El Efdal b. Bedrül Cemali ve Haçlı Seferlerindeki Rolü, çev. Abdülkerim Özaydın, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, S.XIII, s.144.

¹² Aydın Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, s. 67.

¹³ Abdülkerim Özaydın, "Amir Biahkamillah", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 1991, c. III, s. 68.

bile teşebbüs etmiştir. Bu süre içinde El Efdal Haçlılara karşı ufak çaplı çarpışmaların dışında müdahale etmemiştir. Bu dönemde büyüyen Halife Amir yönetimi kendi eline almak istemiş ve El Efdal'i 1121 yılında öldürtmüştür¹⁴.

Sonuç olarak, El Efdal çağının önemli aktörlerinden bir tanesidir. İslam dünyasının iki kutbundan biri olan Fatımi Devleti'nin vezaret makamına kadar yükselen bu kişi 57 yıl gibi uzun bir süre bu makamda kalmış, yaptığı uygulamalar ve izlediği siyaset neticesinde Ortadoğu'daki siyasi dengeleri altüst etmiştir. Bölgenin yeni aktörleri olan Haçlıları Sünni İslam'a karşı müttefik olarak görmüş elinde yeterli kuvvet olduğu halde Haçlılar bölgede rahatça hareket etme imkânı bulmuşlardır. Nizar ile arasındaki anlaşmazlığın sonucu olarak Şiiler mezhepsel ayrılıklar yaşamışlardır. Yaşanan bu ayrılıklar yalnız Şii dünyasını etkilemekle kalmamış, Hasan Sabbah öncülüğünde kurulan Bâtınilerin faaliyetleri tüm İslam dünyasını derinden sarsmıştır.

KAYNAKÇA

- Avcı, Casim, KUDÜS (Fethedilişinden Haçlı İstilâsına Kadar), **DİA**, c.XXVI, s. 327-329.
- Cahen, Claude, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Demirkent, Işın, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Dünya Aktüel, İstanbul, 2007.
- Fuad Seyyid, Eymen, "Fatımiler", **DİA**, c.XII, s. 228-237.
- Gavanime, Yusuf Derviş, "el-Efdal b. Bedr'ül Cemali ve Birinci Haçlı Seferindeki Rolü", çev: Abdülkerim Özaydın, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, S.XIII, s.139-154.
- İbn el-Esir, **El Kamil Fit'tarih**, Bahar Yayınları, İstanbul, 1989.
- İbn Kalanisi, **Şam Tarihine Zeyl** - 1. ve 2. Haçlı Seferleri Dönemi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Özaydın, Abdülkerim, "Amir Biahkamillah", **DİA**, c. III, s. 68.
- Özaydın, Abdülkerim, "Efdal b. Bedr el-Cemali", **DİA**, c.X, s. 452-453.
- Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, TTK, İstanbul, 2000.
- Usta, Aydın, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

¹⁴ Abdülkerim Özaydın, "EFDAL b. BEDR el-CEMÂLÎ", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 1994, c.X, s.453.

El Efdal Bin Bedr'ül Cemali Ve Ortadoğu Siyasetine Etkisi
Yunus Emre DOğDU

Yazılıtaş, Nihat, **Fatımi Devleti Tarihi**, Kriter Basım Yayın Dağıtım,
İstanbul, 2010.